

مصونیت‌های شغلی در حقوق ایران^۱

منوچهر توسلی نائینی^۲

چکیده

یکی از مسائل مهم مورد بحث در رشته حقوق عمومی مبحث مصونیت‌های شغلی است. این مبحث در حقوق ایران بدلیل اسلامی بودن نظام از ویژگی‌های خاصی برخوردار می‌باشد. از یک طرف، بر اساس موازین اسلامی، هیچ مقامی از مصونیت برخوردار نیست و قانونگذار بر اصل تساوی مردم در مقابل قانون تأکید نموده است. از طرف دیگر، لازم است که بعضی افراد شاغل در مشاغل حساس، باید برای حسن انجام وظایف و حفظ استقلال شغلی خود، از مصونیت شغلی برخوردار باشند. بررسی چگونگی حل این تعارض در حقوق ایران نشان می‌دهد که دارندگان بین‌المللی مصونیت شغلی از جمله، روسای کشورها و سایر مقامات حکومتی، مأموران دیپلماتیک و کنسولی و مأموران و کارمندان سازمان‌های بین‌المللی در قلمرو ایران، بر اساس سنت‌های اسلامی و تعهدات بین‌المللی ایران از مصونیتی مشابه با همقطاران خود در قلمرو سایر کشورها برخوردار شده‌اند. این مصونیت‌ها به صورت مصونیت از تعرض، مصونیت محل اقامت و اموال خصوصی و مصونیت قضائی و اجرائی پیش‌بینی شده است. در مقابل، دارندگان داخلی مصونیت، بدلیل اسلامی بودن نظام با محدودیتهائی روبرو می‌باشند. با توجه به تأکید شرع مقدس اسلام و قوانین داخلی از جمله قانون اساسی بر برابری افراد در مقابل قانون، برای رهبر، رئیس‌جمهور و سایر مقامات حکومتی مصونیت اداری وجود ندارد. لیکن برای سه گروه از افراد از جمله نمایندگان مجلس، قضات و وکلای مدافع تا حدی مصونیت شغلی پیش‌بینی شده است. مصونیت پارلمانی در ایران صرفاً به صورت عدم مسئولیت در اظهار نظر و رأی، مصونیت قضات به صورت منع عزل و انتقال و تغییر شغل این افراد بدون رضایت آنان و مصونیت وکلای مدافع به صورت برخورداری از همان احترام و تأمینات قضات، در موضع دفاع است.

کلیدواژه‌ها: مصونیت شغلی، مصونیت دیپلماتیک، مصونیت اداری، مصونیت پارلمانی، مصونیت قضات.

مقدمه

یکی از مسائل مهم مورد بحث در رشته حقوق و بویژه گرایش حقوق عمومی مبحث مصونیت‌های شغلی است. مبحث اخیر در حقوق ایران بدلیل اسلامی بودن نظام از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. از یک طرف، بر اساس موازین اسلامی، هیچ مقامی از مصونیت برخوردار نیست و قانونگذار بر اصل تساوی مردم در مقابل قانون تأکید نموده است. از طرف دیگر، لازم است که بعضی افراد شاغل در مشاغل حساس، برای حسن انجام وظایف و حفظ استقلال شغلی خود، از مصونیت شغلی برخوردار باشند. لذا در این مقاله سعی ما بر این است که با مطالعه منابع حقوقی، چگونگی حل این تعارض را در حقوق ایران مورد بررسی قرار داده و نکات مبهم آن را روشن نماییم. بر این اساس و برای تسهیل در تحقیق، پس از بیان تعریف و مفهوم مصونیت شغلی، دارندگان این مصونیت در دو گروه بین المللی و داخلی، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. در گروه اول، مصونیت روسای کشورهای خارجی و سایر مقامات حکومتی، ماموران دیپلماتیک و کنسولی و ماموران و کارمندان سازمانهای بین المللی مورد بررسی قرار می گیرد. در گروه دوم، نیز مصونیت مقامات قوه مجریه، نمایندگان مجلس، قضات و وکلای مدافع بررسی خواهد شد.

الف- تعریف و مفهوم مصونیت شغلی

از لحاظ لغوی کلمه مصونیت واژه‌ای عربی است که از کلمه «مصون» به معنی «حفظ کردن» یا چیزی که مورد محافظت قرار گیرد بکار رفته است. این کلمه اگر در مورد اشخاص بکار رود یعنی آنکه آن شخص مورد محافظت است و از اجرای بعضی قواعد معافیت دارد. این محافظت را اگر در مورد اشخاص دارنده مصونیت از بعد بین المللی و داخلی بکار ببریم به مفاهیم زیر دست پیدا خواهیم کرد.

منظور از مصونیت شغلی در حقوق بین الملل، مستثنی بودن بعضی افراد، در سرزمین یک دولت خارجی از حیطه قدرت اجرائی آن دولت است. بنابر این مصونیت شغلی یک استثناء بر اصل حاکمیت سرزمینی است. هدف این مصونیت، احترام به اصل حاکمیت کشورهاست. از آنجائیکه میان اصل تساوی حاکمیت و مصونیت شغلی پیوندی مستقیم وجود دارد، لذا نماینده دولت خارجی باید بتواند بدون دخالت دولت پذیرنده وظائف خود را به نحو احسن انجام دهد. مبنای این مصونیت در حقوق بین الملل، معاهدات بین المللی، عرف و نزاکت بین المللی است.

منظور از مصونیت شغلی در حقوق داخلی، تعرض ناپذیری بعضی از افراد و معاف بودن آنان از قواعد عامه کشور در امور قضائی، انتظامی، مالیاتی و غیره است. این مصونیت بعضی مواقع به مفهوم عدم تغییر شغل یا عدم جابجائی اجباری محل خدمت و یا در مورد نمایندگان مجلس، آزادی در بیان و گفتار و رأی است. مصونیت در اینجا نوعی استثناء بر اصل تساوی افراد در مقابل قانون و دادگاه است. هدف این مصونیت، حفظ استقلال شغلی فرد و عدم تعرض به و تأمین حسن اجرای وظایف وی می باشد. مبنای این مصونیت، قوانین و مقررات داخلی منجمله قانون اساسی و قانون عادی است.

پس از شناخت مفاهیم مصونیت و قبل از وارد شدن به بحث اصلی ذکر دو نکته لازم است. اول، بر طبق اصول کلی، مصونیت شغلی به مفهوم عدم مسئولیت دارنده آن نیست. به عبارت دیگر، مصونیت موجب معافیت از مسئولیت نمی گردد. بنابر این دارندگان مصونیت شغلی در حقوق بین الملل در کشور متبوع خود و دارندگان مصونیت شغلی در حقوق داخلی با شرایط

ویژه ای قابل تعقیب و مجازات می باشند. به همین دلیل دارندگان مصونیت شغلی موظفند که قوانین و مقررات را رعایت نموده و در حیطه وظائف خود عمل کنند. دوم، در این تحقیق چون محور اصلی بحث افراد هستند، لذا مسائلی مانند مصونیت اماکن و اموال و ارتباطات مأموریت‌های خارجی از شمول تحقیق خارج است.

ب- مصونیت‌های شغلی در حقوق بین الملل

اصولا "پذیرش مصونیت نمایندگان دولتهای خارجی در قلمرو دولت دیگر بعنوان یک استثناء بر اصل صلاحیت سرزمینی هر کشور تلقی می شود. لیکن کشورها بدلیل توسعه روابط دوستانه و صلح آمیز و برخورداری متقابل از امتیاز مصونیت در روابط بین الملل، آنرا مورد قبول قرار داده اند. با توجه باینکه بر طبق اصل ۴ قانون اساسی کلیه قوانین و مقررات کشور باید بر اساس موازین اسلامی باشد، لذا بررسی سابقه مصونیت فرستادگان خارجی در حقوق اسلام الزامی بنظر می رسد.

با بررسی تاریخ اسلام و رویه پیامبر اسلام (ص) مشاهده می شود که پیامبر در برخورد با فرستادگان کشورهای خارجی با احترام بسیار رفتار می نمودند و بر مصونیت آنان تأکید داشتند. بنظر بعضی نویسندگان، در حکومت اسلامی مصونیت سفیر تا حدی بوده که پذیرش خطای سفیر یک دولت خارجی همانند جبران خسارت ناشی از تقصیر قاضی بعهده بیت المال بوده است. بنابر این، اصل مصونیت سفرا و فرستادگان خارجی در اسلام مورد قبول بوده است. لذا بر اساس این رویه و ضرورت ارتباط دوستانه با سایر کشورها، با تشکیل جمهوری اسلامی، مخالفتی با این مصونیت بوجود نیامد. مضافا باینکه ایران مصونیت‌های شغلی شناخته شده در حقوق بین الملل را قبلا در قالب عهدنامه های بین المللی مورد پذیرش قرار داده بود.

در حال حاضر، بر اساس ماده ۹ قانون مدنی ایران، هر معاهده بین المللی که به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد در حکم قانون تلقی می شود. بنابر این، با تصویب مجلس قبل از انقلاب و سیر تشریفات قانونی، کنوانسیون‌هایی چون کنوانسیون مزایا و مصونیت‌های ملل متحد (۱۳۵۲)، کنوانسیون مزایا و مصونیت‌های سازمانهای تخصصی ملل متحد (۱۳۵۲)، کنوانسیون وین راجع به روابط دیپلماتیک (۱۳۴۵)، کنوانسیون وین راجع به روابط کنسولی (۱۳۵۴)، کنوانسیون راجع به جلوگیری و مجازات جرائم علیه اشخاص مورد حمایت بین المللی منجمله مأمورین دیپلماتیک (۱۳۵۷)، کنوانسیون مأموریت‌های ویژه (۱۳۵۳)، کنوانسیون راجع به نمایندگی دولتها در روابطشان با سازمانهای بین المللی جهانی (۱۳۷۶) عملا در حکم قانون داخلی ایران درآمده است. در کنار این کنوانسیون‌های بین المللی، ایران در سطح منطقه ای قوانینی در رابطه با مصونیتها و مزایای سازمان پیمان مرکزی (۱۳۵۲)، مصونیتها و مزایای سازمان کنفرانس اسلامی (۱۳۵۷) و در سطح بین المللی راجع به مصونیتها و مزایای آژانس بین المللی انرژی اتمی (۱۳۵۲) تصویب نموده است.

باید توجه داشته باشیم که بدلیل رفتار متقابل در حقوق بین الملل، همانگونه که نمایندگان دولتهای خارجی و سازمانهای بین المللی در قلمرو ایران از مصونیت‌های مقرر در حقوق بین الملل برخوردارند، اتباع ایرانی نیز که نماینده دولت ایران یا سازمانهای بین المللی در قلمرو کشور خارجی باشند از این مصونیتها برخوردارند. با توجه به مراتب فوق، مصونیت‌های شغلی بین المللی پذیرفته شده در حقوق ایران را می توان در سه دسته اخیر بررسی نمود. اول، مصونیت روسای کشورها و سایر مقامات حکومتی خارجی دوم، مصونیت مأموران دیپلماتیک و کنسولی سوم، مصونیت مأمورین و کارمندان سازمانهای بین المللی

۱- مصونیت روسای کشورها و سایر مقامات حکومتی خارجی

مصونیت رئیس یک دولت خارجی در قلمرو دولت دیگری از پیامدهای اصل مصونیت کشوراست که ریشه در نظریه نمایندگی در حقوق دیپلماتیک دارد. با توجه باینکه تا کنون هیچ معاهده بین المللی راجع به مصونیت اخیر در حقوق بین الملل تدوین نشده است می توان گفت این مصونیت از جمله قواعد عرفی حقوق بین الملل محسوب می گردد. اما بعضی نویسندگان معتقدند که این مصونیت فوق امروزه بصورت یک اصل کلی حقوقی که دارای ریشه های عرفی است در آمده است.

بر اساس قواعد حقوق بین الملل عرفی کلیه افرادی که دارای گذرنامه دیپلماتیک باشند از مصونیت های مشابه مأموران دیپلماتیک برخوردار می باشند. در توجیه این امر می توان گفت که اگر مأموران دیپلماتیک یعنی فرستادگان دولت خارجی از مصونیت های شغلی برخوردارند به تبع اولی رئیس آنها نیز باید از همین مصونیت ها برخوردار باشد. اما در فقدان یک کنوانسیون بین المللی راجع به مصونیت روسای کشورها و سایر مقامات حکومتی می توان تا حدی از دو کنوانسیون مأموریت های ویژه (۱۹۶۹ نیویورک) و کنوانسیون راجع به جلوگیری و مجازات جرایم اشخاص مورد حمایت بین المللی منجمله مأمورین دیپلماتیک (۱۹۷۳) استفاده نمود. ایران به کنوانسیون اول در ۱۳۵۴ و به کنوانسیون دوم در ۱۳۵۷ ملحق شده است.

ایران همانند سایر کشورهای عضو کنوانسیون مأموریت های ویژه ۱۹۶۹، وجود مزایا و مصونیت ها بر طبق حقوق بین الملل را برای روسای کشورهای خارجی در حین مأموریت در کشور خارجی پذیرفته است. در این کنوانسیون، اشخاصی که از طرف کشور فرستنده مشمول انجام وظیفه بعنوان رئیس مأموریت ویژه یا نماینده این دولت در مأموریت ویژه باشند از مصونیت ها و مزایای کنوانسیون ۱۹۶۹ بهره مند می باشند (ماده ۱). این افراد ممکن است رئیس دولت، وزیر امور خارجه یا اعضاء بلند پایه دیگری باشند که بطور موقت انجام یک مأموریت ویژه را بعهده دارند. مواد ۲۷-۲۸-۲۹-۳۰ این کنوانسیون بطور صریح بر مصونیت های متعدد از جمله آزادی آمد و شد، تعرض ناپذیری شخصی و محل اقامت خصوصی و مصونیت از تعقیب جزائی این افراد شاغل در مأموریت های ویژه تأکید دارند.

بر اساس ماده ۱ بند الف کنوانسیون ۱۹۷۳، رئیس کشور یا هر یک از اعضای گروهی که حسب قوانین اساسی کشور مربوطه وظایف رئیس کشور را اعمال می نماید جزو اشخاص مورد حمایت بین المللی تلقی می شود. در این ماده، رئیس دولت و وزیر امور خارجه هم مشمول اشخاص مورد حمایت تلقی می شوند. بند ب ماده اخیر اضافه می نماید که اشخاص فوق الذکر به هنگام وقوع جرم علیه شخص یا اماکن رسمی یا محل سکونت یا وسیله نقلیه، حق دارند به موجب حقوق بین الملل از حمایت مخصوص در مقابل ایراد لطمه به شخص یا آزادی و حیثیت اعضای خانواده خود که با اوزندگی می کنند برخوردار می باشند. بطور کلی، مقررات کنوانسیون ۱۹۷۳ دولتهای عضو متعهد به اتخاذ تدابیر مقتضی جهت جلوگیری از وقوع حملات علیه شخص و آزادی و حیثیت شخص مورد حمایت بین المللی و مجازات مرتکبین جرائم علیه این اشخاص دعوت می کند. با توجه به مراتب فوق بنظر میرسد که در حقوق ایران مصونیت های شغلی روسا و سایر مقامات حکومتی کشورهای خارجی در قلمرو ایران براساس قواعد عرفی حقوق بین الملل و دو کنوانسیون فوق که ایران به آنها ملحق گردیده، مورد قبول قرار گرفته است.

۲- مصونیت مأموران دیپلماتیک و کنسولی

مأموران دیپلماتیک و کنسولی کشورهایی که روابط دیپلماتیک و کنسولی با جمهوری اسلامی ایران دارند در قلمرو ایران از مصونیت‌های شغلی مقرر در کنوانسیون‌های روابط دیپلماتیک ۱۹۶۱ و روابط کنسولی ۱۹۶۳ برخوردار می‌باشند. دلیل قبول این مصونیت این است که ایران از جمله اولین کشورهایی است که به این کنوانسیونها پیوسته و با تصویب مجلس، آنها را در حکم قانون داخلی قرار داده است. بنابر این، مصونیت‌های فوق از شمول صلاحیت مقامات محلی خارج است. باید اضافه نمایم براساس اصل عمل متقابل، مأمورین دیپلماتیک و کنسولی ایران نیز در قلمرو کشورهای پذیرنده از این مصونیتها برخوردار می‌باشند.

در مورد مصونیت شغلی مأمورین مارالذکر ذکر دو نکته ضروری است. اول اینکه، مصونیت به مفهوم عدم مجازات یا عدم مسئولیت مأمور در رابطه با جرائم و خطاهای احتمالی آنان نیست. و می‌توان از دولت فرستنده تقاضای محاکمه و مجازات آنان را کرد. دوم، در صورت سوءاستفاده از مصونیت‌های شغلی امکان اعلام آنان به عنوان عنصر نامطلوب یا غیر قابل قبول وجود دارد. بر طبق کنوانسیونهای وین، مأمورین دیپلماتیک و کنسولی از مصونیت‌های زیر برخوردار می‌باشند.

۱-۲- مصونیت از تعرض (مصونیت شخصی)

این مصونیت یک تضمین مناسب برای مأمورین دیپلماتیک و کنسولی علیه هر گونه فشار مستقیم و غیر مستقیم کشور پذیرنده است. بر اساس ماده ۲۹ کنوانسیون روابط دیپلماتیک "شخص مأمور دیپلماتیک مصون است و نمی‌توان او را به هیچ عنوان مورد توقیف یا بازداشت قرار داد. دولت پذیرنده با وی رفتار محترمانه ای که در شأن اوست خواهد داشت و اقدامات لازم را برای ممانعت از ورود لطمه به شخص و آزادی و حیثیت او اتخاذ خواهد کرد". در مقایسه با مأمورین دیپلماتیک، در ماده ۴۱ کنوانسیون روابط کنسولی، مصونیت شخصی مأموران کنسولی با محدودیتهایی پذیرفته شده است. بر اساس این ماده، ۱- مأموران کنسولی را نمی‌توان مگر در صورت ارتکاب جنایتی وخیم و متعاقب تصمیم مقام قضائی صلاحیتدار توقیف یا در انتظار محاکمه بازداشت نمود ۲- به استثنای مورد مذکور در بند ۱ ماده حاضر، مأموران کنسولی را نمی‌توان زندانی نمود و یا آزادی شخصی آنان را به نحو دیگری محدود ساخت مگر در اجرای یک تصمیم قضائی که جنبه قطعی داشته باشد. بند ۳ این ماده اضافه می‌نماید که تعقیب جزائی مأمور کنسولی با رعایت احترام لازم و عدم ایجاد مانع در انجام وظایف کنسولی او باید انجام شود. بر اساس طرح کنوانسیون راجع به پیک دیپلماتیک و کیسه دیپلماتیک که همراه پیک نیست، پیکهای دیپلماتیک و کنسولی (که وظیفه آنان گرفتن، حمل و تحویل کیسه دیپلماتیک به مأموریت‌های کشورها و بالعکس می‌باشد) از مصونیتی مشابه مأمورین دیپلماتیک برخوردارند (مواد ۱۷-۱۸). در مقایسه این دو گروه مأموران مشاهده می‌شود که مصونیت شخصی مأمورین دیپلماتیک مطلق و غیر قابل تخطی و مصونیت شخصی مأموران کنسولی نسبی است. مصونیت‌های دیپلماتیک و کنسولی در بخشنامه شماره ۱۷/۳۸۰ مورخه ۱۳۶۰/۱۲/۱۰ شورایعالی قضائی صراحتاً مورد تأکید قرار گرفته است.

۲-۲- مصونیت محل اقامت و اموال خصوصی

ماده ۳۰ کنوانسیون روابط دیپلماتیک مقرر می دارد که " محل اقامت خصوصی مأموران دیپلماتیک همانند اماکن مأموریت مورد حمایت است. بند ۳ ماده ۳۱ همین کنوانسیون اموال مأمور را مصون می داند. اما کنوانسیون روابط کنسولی هیچ اشاره ای بر این موارد ندارد. لذا ورود به محل اقامت مأموران کنسولی در چهارچوب قوانین و مقررات دولت پذیرنده امکان پذیر است و در اجرای احکام قضائی اموال خصوصی این مأموران قابل توقیف است. گر چه در عمل بر اساس نزاکت بین المللی غالباً چنین امری واقع نمی شود. در توجیه این تفاوت می توان به مصونیت شخصی کامل مأموران دیپلماتیک و مصونیت شخصی نسبی مأموران کنسولی اشاره کرد. به عبارت دیگر مداخله کشور پذیرنده در محل اقامت خصوصی و اموال مأموران کنسولی مانع انجام وظایف گروه اخیر شناخته نشده است. باید اشاره نمائیم که خانواده مأموران دیپلماتیک و کنسولی از مصونیت‌های مشابه مأمور سرپرست خانواده برخوردارند (ماده ۳۷ کنوانسیون ۱۹۶۱ و بند ۲ ماده ۵۸ کنوانسیون ۱۹۶۳).

۲-۳- مصونیت قضائی و اجرائی

مصونیت قضائی مأمورین دیپلماتیک و کنسولی موارد متعددی را در بر می گیرد که می توان در این مورد به مصونیت جزائی، مدنی و اداری اشاره کرد. بر اساس بند ۱ ماده ۳۲ کنوانسیون روابط دیپلماتیک "مأمور دیپلماتیک در دولت پذیرنده از تعقیب جزائی برخوردار است". این مصونیت غیر قابل خدشه و مطلق است. اما بر اساس بند ۱ ماده ۴۳ کنوانسیون روابط کنسولی، مأموران کنسولی صرفاً در در مورد اعمالی که در رابطه با انجام وظایف کنسولی خود بعمل می آورند در برابر مقامات قضائی و اداری دولت پذیرنده مصونیت جزائی دارند. بنابر این مصونیت آنان نسبی است.

در مورد مصونیت مدنی و اداری، بر اساس ماده ۲۱ کنوانسیون روابط دیپلماتیک و ماده ۴۳ کنوانسیون روابط کنسولی مصونیت‌های مأمورین دیپلماتیک و کنسولی تا حد زیادی به هم نزدیک می باشد. مأموران دیپلماتیک اصولاً از مصونیت در دعاوی مدنی و اداری برخوردارند مگر در مواردیکه الف-دعوی راجع به مال غیر منقول خصوصی واقع در قلمرو دولت پذیرنده باشد. ب- دعوی راجع به ماترکی که در آن مأمور بطور خصوصی و نه به نام دولت پذیرنده وصی و این ترکه و وارث یا موصی له شده باشد. ج- هر گونه دعوی راجع به فعالتهای حرفه ای یا تجاری از هر نوع که مأمور دیپلماتیک در خاک دولت پذیرنده و خارج از وظایف رسمی خود به آن اشتغال دارد. در مورد مأمورین کنسولی، در کنوانسیون ۱۹۶۳ تأکید گردیده که این مأموران در مورد اعمالی که در انجام وظائف کنسولی خود بعمل می آورند از مصونیت فوق الذکر برخوردارند. بعلاوه، دعاوی مربوط به قراردادهای شخصی و دعاوی شخص ثالث ناشی از تصادفات وسیله نقلیه و کشتی و هواپیما از شمول این مصونیت خارج است.

بر اساس بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون ۱۹۶۱، مأمور دیپلماتیک بجز در موارد مقرر در استثنائات مصونیت مدنی و اداری از مصونیت از اقدامات اجرائی برخوردارند. در موارد استثنائات نیز، عملیات بشرطی مجاز است که به مصونیت شخصی یا محل اقامت مأمور لطمه ای وارد نسازد. در حالیکه بر اساس ماده ۴۳ کنوانسیون ۱۹۶۳ مصونیت از اقدامات اجرائی مأمورین کنسولی صرفاً در مورد اعمالی است که در انجام وظائف کنسولی خود بعمل می آورند.

مأموران دیپلماتیک بر اساس بند ۲ ماده ۳۱ کنوانسیون ۱۹۶۱ از مصونیت از ادای شهادت در مراجع قضائی برخوردارند. اما مأموران کنسولی بر اساس ماده ۴۴ کنوانسیون روابط کنسولی در مورد امور مربوط به وظایف خود، مجبور به ادای شهادت نیستند و در سایر موارد امکان احضار آنان به عنوان شاهد وجود دارد. لیکن در صورت امتناع، هیچ نوع اقدام قهری یا مجازات در باره آنان بعمل نمی آید و اخذ شهادت باید مانع انجام وظایف مأمور کنسولی نشده و استماع شهادت در محل کنسولگری یا محل اقامت خصوصی یا به صورت کتبی هم امکان پذیر است.

۳- مصونیت مأموران و کارمندان سازمانهای بین المللی

سازمانهای بین المللی امروزه بعنوان دومین گروه تابعین حقوق بین الملل شناخته می شوند. این سازمانها که دارای شخصیت حقوقی مجزا از کشورهای تشکیل دهنده آنها می باشند در رابطه با انجام وظایف خود دارای اموال و بودجه و کارکنانی می باشند که در هنگام مأموریت در کشورهای عضو سازمان یا کشورهای ثالث از مصونیتهای مشابه دیپلماتها برخوردار می باشند. نمونه بارز این سازمانها سازمان ملل متحد است که ایران در همان سالهای اولیه بدان پیوسته است.

بر اساس ماده ۴ کنوانسیون مزایا و مصونیتهای ملل متحد مصوب ۱۳ فوریه ۱۹۴۶ که در ۲۰ آذر ۱۳۵۲ تحت عنوان "قانون مزایا و مصونیتهای ملل متحد" به تصویب مجلس شورای ملی ایران رسید، نمایندگان کشورهای عضو و کارمندان سازمان ملل متحد (بخش ۱۱ تا ۱۸) در قلمرو همه کشورها از جمله ایران از مصونیتهای لازم برخوردارند. در کنوانسیون دیگری تحت عنوان "کنوانسیون راجع به مزایا و مصونیتهای سازمانهای تخصصی ملل متحد که در آذر ماه ۱۳۵۲ با عنوان "قانون کنوانسیون مزایا و مصونیتهای سازمانهای تخصصی" به تصویب مجلس شورای ملی رسید، ایران مصونیتهای لازم را برای کارمندان این سازمانها در قلمرو خود پذیرفته است.

در رابطه با سایر سازمانهای بین المللی، چنانچه ایران در آن سازمان عضو باشد، متعهد به اعطای مصونیتهای مقرر در اساسنامه سازمان به نمایندگان و کارمندان آن در قلمرو خود میباشد. باید اضافه نمایم که کنوانسیون دیگری تحت عنوان "کنوانسیون وین راجع به نمایندگی دولتها در روابطشان با سازمانهای بین المللی جهانی" (۱۹۷۵) در تاریخ ۱۳۷۶/۴/۲۸ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. ایران با پیوستن به این کنوانسیون همانند سایر کشورهای عضو و بر اساس مواد ۲۸-۲۹-۳۰ این کنوانسیون متعهد به اعطای مصونیت شخصی، مصونیت محل اقامت خصوصی و اموال و مصونیت قضائی به رئیس مأموریت و کارمندان دیپلماتیک مأموریتهای سازمانهای بین المللی شده است. البته این تعهد در صورتی است که یک ارگان یا کنفرانس سازمان بین المللی در قلمرو ایران تشکیل شود و یا مقر سازمان یا دفتر آن در قلمرو ایران باشد.

بر اساس طرح کنوانسیون پیشنهادی کمیسیون حقوق بین الملل راجع به "وضعیت پیک دیپلماتیک و کیسه دیپلماتیک که همراه پیک نیست" (۱۹۸۹)، پیکهای مأموریتهای دائم و مأموریتهای دائم ناظر و هیئت نمایندگی ناظر در مفهوم کنوانسیون ۱۹۷۵ فوق الذکر نیز در انجام وظایف خود از مصونیتهایی مشابه مصونیت مأموران دیپلماتیک برخوردار می باشند.

ج- مصونیت‌های شغلی در حقوق داخلی

در حقوق داخلی اصل بر تساوی همه شهروندان در مقابل قانون و محکمه است و هیچ کس از تعقیب کیفری مصون نیست. (اصول ۱۹-۲۰-۳۶ قانون اساسی). لیکن این امر مانع از آن نیست که بعضی افراد از جمله نمایندگان مجلس، قضات و وکلا، بدلیل شغل و مسئولیت خود و برای حسن انجام وظایف خود از بعضی مصونیت‌های شغلی برخوردار نباشند. بنابر این در این قسمت ضمن بررسی علل عدم پیش بینی مصونیت اداری در حقوق ایران، وضعیت بعضی دارندگان مصونیت شغلی را در چهار دسته اخیر مورد بررسی قرار خواهیم داد. اول، مصونیت مقامات قوه مجریه دوم، مصونیت نمایندگان مجلس سوم، مصونیت قضات چهارم، مصونیت وکلای مدافع

۱- مصونیت مقامات قوه مجریه (مصونیت اداری)

در بعضی کشورها برای حسن انجام وظایف رئیس قوه مجریه اعم از رئیس کشور یا رئیس حکومت و وزراء، در صورت ارتکاب جرم یا تخلف، تشریفات و مراجع ویژه ای برای محاکمه این افراد در نظر گرفته شده که به آن مصونیت اداری می گویند. این مصونیت به مفهوم عدم مسئولیت در مقابل قانون نیست، لیکن همانند مردم عادی با آنان برخورد نمی شود، لذا برای محاکمه عادی آنان سلب مصونیت لازم است. در فرانسه، رئیس جمهور مصونیت اداری دارد و در صورت خیانت بزرگ در برابر دیوان عالی عدالت که اعضاء آن توسط پارلمان انتخاب می شوند، محاکمه خواهد شد. نخست وزیر و وزیران نیز در خصوص جرائم مربوط به انجام وظائف خود در برابر این دیوان قابل محاکمه خواهند بود. در انگلیس نیز بغیر از مقام سلطنت، نخست وزیر و وزراء در صورت ارتکاب جرائم در ابتدا در مجلس عوام پرونده آنان مورد رسیدگی واقع و سپس برای اتخاذ تصمیم نهائی به مجلس لرده ارسال خواهد شد. مجلس اخیر بعنوان دادگاه، متهم را محاکمه و حکم لازم را صادر خواهد نمود. در امریکا نیز مجلس نمایندگان می تواند در صورت وقوف به ارتکاب جرم، با تشکیل کمیسیون تحقیق، دلائل لازم را علیه مقامات مهم از جمله رئیس جمهور و وزراء و مقامات فدرال جمع آوری و با ارسال گزارش موارد اتهام به مجلس دوم یعنی سنا، مجلس اخیر همانند یک دادگاه غیر علنی فرد خاطی را محاکمه و رأی لازم را صادر خواهد نمود.

در قانون اساسی ایران، در اصل ۱۰۷ قانون اساسی به صراحت اعلام گردیده که بالاترین مقام رسمی کشور یعنی رهبر در مقابل قانون با سایر افراد مساوی است. با توجه به این اصل وعدم تصریح قوانین عادی کشور بر مصونیت اداری می توان گفت در حقوق ایران چنین مصونیت برای هیچکدام از مقامات از جمله رئیس کشور، رئیس جمهور و وزراء پیش بینی نشده است. صرفا در مورد رئیس جمهور و وزراء تنها استثنائی که وجود دارد این است که تعقیب آنان در صورت ارتکاب جرائم با اطلاع مجلس شورای اسلامی در دادگاههای عمومی تهران انجام خواهد شد.

۲- مصونیت نمایندگان مجلس (مصونیت پارلمانی)

مصونیت نمایندگان مجلس که به مصونیت پارلمانی شهرت یافته، امتیازی است که به آنان داده می شود تا بتوانند در مقابل تهدیدات و تعرض های قوای مجریه و قضائیه وظائف خود را به نحو احسن انجام دهند. مصونیت پارلمانی بنابر این یک وسیله دفاعی است که استقلال نماینده را در ادای وظائف نمایندگی تأمین و مانع تعقیب یا توقیف نماینده بخاطر ابراز آراء و نظرات وی می شود و حتی تعقیب یا توقیف او را بدلیل ارتکاب جرائم نیز متوقف می سازد. این مصونیت در کشورها به دو صورت، مصونیت در اظهار نظر و رأی (عدم مسئولیت) و مصونیت از تعقیب کیفری (مصونیت از تعرض) تجلی پیدا کرده است.

در حقوق ایران، تنها اصل بیانگر مصونیت نمایندگان مجلس، اصل ۸۶ قانون اساسی است. بر اساس این اصل، "نمایندگان مجلس در مقام ایفای نمایندگی در اظهار نظر و رأی خود کاملاً آزادند و نمی توان آنها را به سبب نظرانی که در مجلس اظهار کرده اند یا آرائی که در مقام ایفای نمایندگی خود داده اند، تعقیب یا توقیف کرد". در تکمیل این اصل می توان به اصل ۸۴ قانون اساسی اشاره کرد که بر اساس آن "نماینده در برابر تمام ملت مسئول است و حق اظهار نظر در همه مسائل داخلی و خارجی کشور را دارا می باشد". با توجه به این دو اصل، مشخص می شود که مصونیت پارلمانی در ایران محدود به مصونیت نوع اول یعنی مصونیت در بیان و گفتار یا عدم مسئولیت است که از آن به عنوان مصونیت ماهوی نیز یاد می شود و مصونیت از تعقیب کیفری مورد قبول واقع نشده است. باید اضافه نمائیم که در قانون اساسی مشروطیت (اصل ۱۲)، مصونیت از تعقیب کیفری نمایندگان مجلس پذیرفته شده بود، لیکن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با توجه به اسلامی بودن نظام، چنین مصونیتی بر خلاف اصل تساوی شهروندان در مقابل قانون و مغایر با مبانی اسلامی تلقی شده است.

بنظر حقوقدانان، مصونیت پارلمانی کلیه وظائف نمایندگی را در بر میگیرد و حتی نماینده را به سبب نظرات و آراء قبلی نمی توان پس از پایان دوره نمایندگی محاکمه نمود. اما در هر حال مصونیت نماینده مطلق نیست و امکان توهین به اشخاص حقیقی و حقوقی را به نماینده نمی دهد و خارج از انجام وظائف نمایندگی نیز کاربرد ندارد. بعلاوه چنانچه افکار و نظرات نماینده با افکار عمومی مغایرت داشته باشد، مردم وی را در دوره بعدی انتخاب نخواهند کرد. در کشورهایی که مصونیت از تعرض نماینده را پذیرفته اند، نامبرده در صورت ارتکاب جرم یا شبه جرم همانند سایر افراد قابل تعقیب یا توقیف است..

ماده ۷۶ آئین نامه داخلی مجلس در صورت توهین یا تهمت نمایندگان در صحن مجلس، به افراد ذینفع اجازه پاسخگوئی و دفاع از اتهام وارده را داده است. نکته قابل توجه اینکه، بعضی اتهامات جزائی علیه نمایندگان مانند تشویش اذهان عمومی و امثالهم دارای مصادیق مشخصی در قوانین داخلی نیست و این امر راه را برای تفسیرهای شخصی باز می گذارد. در خاتمه این مبحث باید اشاره نمائیم که تعقیب و محاکمه بعضی نمایندگان مجلس توسط قوه قضائیه منجر به چالشهایی بین دو قوه مقننه و قضائیه گردید. این اختلاف در یک مورد اخطار قانون اساسی رئیس جمهور به رئیس قوه قضائیه را در بر داشت. نهایتاً بر اساس تقاضای رئیس قوه قضائیه، شورای نگهبان در نظر تفسیری خود از اصل ۸۶ قانون اساسی، مصونیت نمایندگان را محدود به آزادی در اظهار نظر و رأی در صحن مجلس و در مورد انجام وظائف نمایندگی دانست.

۳- مصونیت قضات

گروه دیگری از افراد که به دلیل انجام وظائف خطیر و مسئولیت قانونی خود از مصونیت شغلی برخوردارند، قضات محاکم می باشند. منظور از این مصونیت این است که این افراد قبل از صدور حکم تعلیق از دادگاه انتظامی قضات قابل تعقیب

کیفری نیستند و جابجائی آنان بجز در موارد استثنائی امکان پذیر نیست. بنظر بعضی نویسندگان، مصونیت قضات حاصل تجربه ارزشمندی است که در آن قضات دست نشانده حکام مستبد به قضات مستقل و مقتدر تبدیل شده اند. البته این مصونیت به مفهوم عدم مسئولیت در برابر ارتکاب جرائم نیست. بلکه رسیدگی به تخلفات و جابجائی آنان با شرایط و تشریفات ویژه ای انجام پذیر است. بطور کلی، هدف از مصونیت قضات که تحت عنوان استقلال قاضی از آن یاد می شود، ایجاد مصونیت به نفع وی نیست، بلکه هدف اصلی تأمین دادرسی بیطرفانه، تساوی مردم در اجرای قانون نسبت به آنان و ایجاد اعتماد نسبت به دستگاه قضائی است. این مصونیت در واقع ضامن اجرای عدالت و تأمین حقوق مردم و نیز تأمین اقتدار دستگاه قضائی است.

در حقوق ایران، به اصل استقلال قضات توجه ویژه مبذول شده است. بر اساس اصل ۱۶۴ قانون اساسی "قاضی را نمی توان از مقامی که شاغل آن است بدون محاکمه یا ثبوت جرم یا تخلفی که موجب انفصال است به طور موقت یا دائم منفصل کرد یا بدون رضای او محل خدمت یا سمتش را تغییر داد مگر به اقتضای مصلحت جامعه با تصمیم رئیس قوه قضائیه پس از مشورت با رئیس دیوان عال کشور و دادستان کل، نقل و انتقال دوره ای قضات بر طبق ضوابط کلی که قانون تعیین می کند صورت می گیرد". بر طبق اصل فوق می توان مصونیت قضات را در قالب دو قاعده کلی بیان نمود. اول- منع عزل قضات و دوم- منع نقل و انتقال و تغییر قضات.

در رابطه با ممنوعیت عزل قضات باید توجه داشت که هدف از این مصونیت، اجرای صحیح عدالت توسط قضات و عدم نگرانیدر انجام صحیح وظائف آنان است. قاضی با سایر کارگزاران نظام تفاوت دارد. او تحت امر مقام مافوق خود نیست و حتی رئیس دادگستری حوزه قضائی محل مأموریت قاضی هم صرفاً بر او ریاست اداری دارد و نه قضائی. در مقابل سایر مستخدمین دولت، تحت امر مقام مافوق هستند و هیئت حاکم حق دارد هر زمان اراده کند، کارگزاران و مسوولین کشور را عزل کند و این امر یکی از ابزارهای نظارت مدیریتی است.

بررسی مذاکرات مجلس بررسی نهائی قانون اساسی نشان می دهد که چنین مصونیتی در رابطه با سایر مأموران قضائی از جمله قضات تحقیق هم قابل اعمال می باشد. اما بر اصل منع عزل قضات و با توجه به مفهوم مخالف اصل ۱۶۴ می توان استثنائاتی وارد کرد. اول اینکه، عزل قضات به سبب تخلفات و تقصیرات شغلی امکان پذیر است لیکن موضوع تعقیب با تشریفات ویژه ای در دادسرا و دادگاه انتظامی قضات قابل پیگیری است. بنابر این، در صورت ارتکاب جرم و تأیید مراجع اخیر الذکر و تعلیق مصونیت قاضی، می توان او را در دادگاههای عمومی مورد تعقیب جزائی قرار داد دوم، قاضی در صورت فقدان صلاحیت امر قضا بدلایلی چون عدالت، صحت مزاج، اعتیاد و توانائی انجام کار، تغییر تابعیت و امثالهم نیز قابل عزل می باشد. در این موارد محکمه عالی قضات مرکب از از رئیس قوه قضائیه، رئیس دیوان عالی کشور، دادستان کل کشور، رئیس شعبه اول دادگاه انتظامی قضات و دادستان انتظامی قضات تصمیم نهائی را اتخاذ خواهد کرد.

در رابطه با مصونیت دوم یعنی منع انتقال و تغییر قضات، ذکر دونکته لازم است. اول، مفهوم اقتضای مصلحت جامعه بسیار وسیع است و بر حسب زمان و مکان و اوضاع و احوال قابل تفسیرهای متعدد می باشد. دوم، علیرغم پیش بینی مشورت رئیس قوه قضائیه با رئیس دیوان عالی کشور و دادستان کل، دست او برای نقل و انتقال قضات باز است که این امر تاحدی می تواند مصونیت مزبور را تحت الشعاع قرار دهد. در خاتمه باید اشاره کنیم که نقل و انتقال دوره ای قضات منافاتی با مصونیت آنان ندارد. بعلاوه، بر اساس اصل ۱۷۱ قانون اساسی قاضی در صورت تقصیر یا خطای شخصی مسئولیت مدنی دارد و موظف به

جبران خسارات می باشد. در غیر این صورت خسارت به وسیله دولت جبران می شود و در هر حال از متهم اعاده حیثیت بعمل می آید.

۴- مصونیت وکلای مدافع

گروه دیگری از افراد که بدلائل شغلی ممکن است از مصونیت‌های برخوردار باشند، وکلای مدافع هستند. حضور این افراد در بعضی دعاوی بویژه جرائم سیاسی و مطبوعاتی و جرائم سنگین از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این افراد برای حسن انجام وظائف خود لازم است که بتوانند بدون واژه از تعقیب یا توقیف، وظیفه دفاع از موکلین خود را انجام داده و با استقلال کامل از حیث جابجائی یا عدم عزل از طرف مقامات قضائی، خدمات خود را انجام دهند. به همین دلیل در قوانین اکثر کشورها مصونیت وکلا به صراحت بیان شده است. لیکن در قوانین ایران این صراحت وجود ندارد.

در قوانین قبل از انقلاب اسلامی، در ماده ۲۰ قانون استقلال کانون وکلا، پیش بینی شده بود که "هر کس نسبت به وکیل دادگستری در حین انجام وظیفه وکالتی یا به سبب آن توهین نماید به حبس تأدیبی از پانزده روز الی سه ماه محکوم خواهد گردید. این قانون صرفاً به حمایت وکلا در حین انجام وظیفه پرداخته بود و به مصونیت آنان توجهی نداشت. پس از انقلاب اسلامی نیز قانونی که صراحتاً مصونیت وکلا را پیش بینی کند، تدوین نشد. لیکن یکی از مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام تا حدی می تواند این خلاء را پر کند. بر اساس تبصره ۳ مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام در خصوص انتخاب وکیل توسط اصحاب دعوی مورخه ۱۳۷۰" وکیل در موضع دفاع از احترام و تأمینات شاغلین شغل قضا برخوردار است. بر اساس این مصوبه می توان مصونیتی مشابه مصونیت قضات برای وکلا در مقام دفاع در نظر گرفت.

از این نظر، اگر مصوبه اخیر را با اصل ۱۶۴ قانون اساسی مقایسه کنیم به این نتیجه خواهیم رسید که، وکلا نیز بدون محاکمه یا ثبوت جرم یا تخلف موجب انفصال، از مقام خود به طور موقت یا دائم قابل عزل نیستند و می توانند با استقلال و آزادی کامل در دفاع از موکلن خود بیاناتی را اظهار یا منتشر نمایند. حال چنانچه این بیانات یا اظهارات متضمن توهین یا افترا به کسی باشد موضوع نه از طریق مراجع قضائی عادی بلکه از طریق دادسرای انتظامی وکلا پیگیری خواهد شد. بنابر این، وکیل در حین وکالت و بدلیل انجام وظیفه خود قابل تعقیب کیفری و توقیف نخواهد بود. در مورد محرومیت از وکالت و عزل وکیل تنها مرجع ذیصلاح، دادگاه انتظامی وکلا است. البته رسیدگی تجدید نظر نسبت به آراء این دادگاه و بر اساس قانون استقلال کانون وکلای دادگستری مصوب ۱۳۳۳ با دادگاه عالی انتظامی قضات است.

باید توجه داشت که چنانچه بیانات و نوشته های وکیل خارج از موضوع وکالت و موجب اهانت و افتراء به دیگران باشد، مصونیت فوق الذکر مشمول حال وی نمی شود و همچنین در صورت ارتکاب جرائم و سایر تخلفات، وکیل همانند سایر افراد عادی در محاکم عمومی قابل محاکمه خواهد بود. در خاتمه به نظر می رسد که برای تأمین امنیت قضائی، تحکیم استقلال و آزادی وکلا در موضع دفاع و وجود نوعی مصونیت برای آنان لازم است. در این زمینه، تبصره ۳ قانون انتخاب وکیل توسط اصحاب دعوی می تواند تا حد زیادی این نیاز را برطرف نماید.

نتیجه گیری

در حقوق ایران، همانند سایر کشورها برای بعضی مشاغل حساس عمومی، مصونیت شغلی در نظر گرفته شده است. هدف از این مصونیت، حفظ استقلال شغلی دارنده مصونیت، تأمین حسن اجرای وظایف و در روابط بین کشورها رعایت اصل تساوی حاکمیت کشورهاست. لیکن در مقایسه با سایر کشورها، مصونیت اخیر بر حسب دارندگان آن با محدودیتهائی روبرو می باشد. بررسی دارندگان مصونیت در حقوق بین الملل که در قلمرو ایران حضور دارند، نشان می دهد که دارندگان این مصونیت علیرغم اسلامی بودن نظام، بدلیل تعهدات بین المللی ایران از مصونیتی مشابه با همقطاران خود در سایر کشورها برخوردار شده اند. در این رابطه می توان گفت که روسای کشورها و سایر مقامات حکومتی، مأموران دیپلماتیک و کنسولی و مأموران و کارمندان سازمانهای بین المللی در قلمرو ایران از مصونیتهای مقرر در حقوق بین الملل برخوردارند. این مصونیتها به صورت مصونیت از تعرض، مصونیت محل اقامت و اموال خصوصی و مصونیت قضائی و اجرائی پیش بینی شده است.

بررسی وضعیت دارندگان مصونیت شغلی در حقوق داخلی، نشان می دهد که بدلیل اسلامی بودن نظام، این مصونیت با محدودیتهائی روبرو می باشد. لذا با توجه به تأکید شرع مقدس اسلام و قوانین داخلی از جمله قانون اساسی بر برابری افراد در مقابل قانون، برای مقامات قوه مجریه از جمله رهبر، رئیس جمهور و سایر مقامات حکومتی مصونیت اداری وجود ندارد. لیکن برای سه گروه از افراد از جمله نمایندگان مجلس، قضات و وکلای مدافع تا حدی مصونیت شغلی پیش بینی شده است. مصونیت پارلمانی در ایران صرفاً به صورت مصونیت در بیان و گفتار یا عدم مسئولیت در نظر گرفته شده و مصونیت از تعقیب جزائی برای نمایندگان وجود ندارد. در مورد قضات هم، مصونیت قضائی به صورت منع عزل، انتقال و تغییر این افراد بدون رضایت آنان (مگر در موارد مصلحت جامعه) وجود دارد. در مورد وکلای مدافع نیز علیرغم عدم تصریح صریح مصونیت آنان، می توان بر اساس تبصره ۳ قانون انتخاب و کیل توسط اصحاب دعوی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام، آنان را در موضع دفاع از همان احترام و تأمینات قضات برخوردار دانست.

منابع

الف- کتب و مقالات

- ۱- آقائی، سید داوود، فن دیپلماسی و آداب کنسولی، جزوه درسی، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق، ۱۳۸۰
- ۲- توسلی نائینی، منوچهر، مصونیت و کلای مدافع در حقوق ایران، ماهنامه وکالت، شماره ۹، ۱۳۸۰
- ۳- توسلی نائینی، منوچهر، بررسی تطبیقی مصونیتها و مزایای دیپلماتیک و کنسولی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰
- ۴- پورهایمی، سید عباس، مجموعه قوانین و مقررات حقوق بین الملل، مجد، ۱۳۸۰
- ۵- رشید، احمد، اسلام و حقوق بین الملل، ترجمه حسین سیدی، تهران، مرکز مطالعات بین المللی، ۱۳۵۳، ص ۸۴ و همچنین، ابن الفراء، رسل الملوک (سفیران)، تصحیح و تألیف صلاح الدین منجد، ترجمه پرویز اتابکی، تهران، سازمان انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۳
- ۶- زرینی مفرد، جلال، لغو مصونیت قضائی و کلای دادگستری انگلستان، ماهنامه وکالت، شماره ۵
- ۷- خدوری مجید، جنگ و صلح در اسلام، ترجمه سید غلامرضا سعیدی، تهران، اقبال، ۱۳۳۵
- ۸- صور اسرافیل، محمود، التباس معنای مزایا و مصونیتها ی حقوق بین الملل، تأملی بر تعاریف و مفاهیم، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین المللی، شماره ۲۵، ۱۳۷۹.
- ۹- ضیائی بیگدلی، محمد رضا، مصونیت کشورها و مقامات حکومتی از دیدگاه حقوق بین الملل، مجله پژوهش حقوق و سیاست، دانشکده علامه طباطبائی، سال سوم، شماره چهارم، ۱۳۸۰
- ۱۰- عرفانی، محمود، حقوق تطبیقی، چاپخانه صنوبر، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۵
- ۱۱- قاضی، ابوالفضل، بایسته های حقوق اساسی، نشر دادگستر، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۷۹
- ۱۲- کاتبی، حسینقلی، وکالت، انتشارات آبان، چاپ دوم، ۲۵۳۷
- ۱۳- محبی، محسن "استقلال قاضی، مصونیت یا مسئولیت؟ ماهنامه وکالت، شماره ۴، آذر ۱۳۷۹
- ۱۴- مولائی، یوسف، وابستگی متقابل حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل خصوصی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶
- ۱۵- هاشمی، سید محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، حاکمیت و نهادهای سیاسی، نشر دادگستر، ۱۳۷۹

ب- سایر منابع

- ۱- فهرست معاهدات چند جانبه بین المللی که دولت ایران تا تاریخ اول فروردین ۱۳۶۹ به آنها ملحق شده است. اداره کل امور حقوقی وزارت امور خارجه.

- ۲- مجموعه قوانین سال ۱۳۵۲، آرشیو کیهان، شماره ۲۰-۲۳
- ۳- صورت مجلس مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهائی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، جلد سوم
- ۴-مجموعه مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام، تدوین امیر هوشنگ ساسان نژاد، انتشارات فردوسی، ۱۳۷۹
- ۵-روزنامه ایران، ۲۸ بهمن ۱۳۸۰

A-Books and articles

- 1-Muxart Anne, l'immunité de l'ex -chef d'Etat et competence universel, Quelques Reflexions a propos de l'affaire Pinochet, Revue d'analyse juridique de l'actualité internationale, partie une, 1998
- 2-Pierre Pactet , Institutions politiques, Droit constitutionnel, Masson, 9ed, 1989
- 3-Tavassoli Naini Manuchehr, Immunité du courrier et de la valise diplomatiques, memoire de DEA de droit public, Université de Reims, 1995

B- Documents

- 1-Lexique des termes juridiques, Dalloz, 1995, 10 ed
- 2-International Charter of legal defense Rights, The Union international des avocats (UIA)
- 3-Report on the international law commision on the work of its 44th session, United Nations, New york, 1989
- 4-Yearbook of the United Nations, 1969, vol 23